

Přerovské strojírny 1979.

Zadavatel: Přerovské strojírny, Přerov.

Termín realizace: červen—listopad 1979.

Výzkum byl zaměřen na pracovní motivaci a stabilizační postoje pracovníků podniku; opakoval tak v zásadě po šesti letech druhou etapu šetření v Přerovských strojárnách z r. 1973.

Pozoruhodné bylo zjištění poměrně nízké souvislosti mezi spokojeností a stabilitou zaměstnanců (0,3 proti obvyklým hodnotám koeficientu pořadové korelace 0,4—0,5), které odráží značný podíl inkonzistentních postojů typu „spokojen a počítá s odchodem“ nebo „nespokojen a zůstane“. Ve srovnání s r. 1973 se také poněkud posunul akcent na jednotlivé dílčí ukazatele spokojenosti: ustoupil význam absolutní výše odměny a více se prosazovala zajímavost a perspektivnost práce. Vzrostla spokojenost se vztahy v pracovních kolektivech a zvláště se vztahy k mistrům.

Jedenáctý výzkum „Životní aktivity sociálních skupin čs. mládeže“, realizovaný Laboratoří sociologického výzkumu mezi říjnem 1979 a květnem 1980, je zaznamenán zvláštním podrobnějším sdělením na jiném místě tohoto Sborníku.

Vladimír Nezdařil

SOCIOLOGICKÉ STUDIUM VENKOVSKÝCH LOKALIT

V rámci integrovaného výzkumu změn současné vesnice jihomoravského kraje plní svou významnou úlohu také výzkumy sociologické povahy, a to jak po stránce věcné, tak po stránce metodické. Po věcné stránce přinášejí prohloubení poznání o soudobé sociální a demografické struktuře venkovské lokality a o jejích proměnách; tímto způsobem vhodně doplňují badatelskou práci regionálních historiků. Po stránce metodické pak jsou tyto výzkumy určitým zprostředkujícím článkem mezi šetřením případovým a šetřením statistickým: venkovská lokalita jako místně a početně omezený objekt je z hlediska globálních sociálních procesů individuálním či zvláštním „případem“, avšak z hlediska tradičních etnografických, případně regionálně historických postupů reprezentuje „globálně sociologický“ pohled na lokalitu, pohled vycházející z dat o úplném souboru obyvatel nad 15 let a mající tedy — z hlediska lokality — „statistický“ význam. Tím sociologické poznání poskytuje obraz o sociálních kontextech lidové kultury či jazyka, studovaného etnografy a filology.

V tomto smyslu pak jsou sociologická data „tvrdými“ data o celku dané lokality. Z nich sice nelze vyvozovat obecné sociologické závěry, přesto však jsou cenným podkladem pro tvorbu hypotéz, ověřitelných srovnáním s jinými lokalitami a s daty o celé naší společnosti. Přinášíme některé výsledky průzkumu v Prušánkách (1978) navazující na obdobný výzkum v obci Horní Věstonice. V obou případech šlo především o vystižení soudobé socioprofesionální struktury venkovské lokality s přihlédnutím k dřívějšímu socioprofesionálnímu zařazení nynějších obyvatel. Soubor získaných dat posuzujeme ve dvou aspektech — z hlediska sociálního profilu dnešní vesnice a z hlediska vytěření některých základních sociálních determinant, jež utvářejí způsob života obyvatel.

K nejvýraznějším změnám v sociálně třídní struktuře vesnice za posledních 10—15 let patří především změny ve struktuře pracovních sil v oblasti zemědělské výroby: podstatně poklesl podíl manuálních pracovníků (zemědělských dělníků v rostlinné a živočišné výrobě, zvláště žen), mírně vzrostl podíl mužů na zemědělské výrobě (a to nejen rychlým rozvojem kategorie mechanizátorů, ale též v rostlinné a živočišné výrobě, která byla dosud spíše doménou žen). Rychle klesl podíl pracovníků zemědělské výroby na celku ekonomicky činného obyvatelstva. Významnou změnou je

dále značný růst podílu zaměstnanců (tzv. terciéru — zvláště pracovníků dopravy, služeb, obchodu, technicko-hospodářských pracovníků).

Tempa těchto změn lze znázornit na tabulce, která vyjadřuje změny v zastoupení nynějších obyvatel Průšánek v různých oblastech ekonomické aktivity.

Změny ekonomické aktivity nynějších obyvatel Průšánek (v ‰):

Oblast ek. aktivity	do 2. svět. války	1950	1960	1970	1978
zemědělství	62	46	45	38	30
průmysl	25	38	37	41	43
terciér	13	16	18	21	27

Ze sociálně historického hlediska jeví se jako nejvýraznější mezníky první poválečná léta a polovina let šedesátých.

Přesvědčivým způsobem obrajžejí se tyto změny rovněž na vzdělanostní struktuře obyvatelstva lokality: srovnáme-li osoby ve věku 60 a více let s osobami ve věku 30—44 let, pak směrem k mladším prudce pokleslo zastoupení vzdělanostní kategorie „základní neúplné“ (ze 42 ‰ na 1 ‰) a „základní bez vyučení“ (ze 42 ‰ na 32 ‰), přičke vzrostl podíl vyučených (ze 12 ‰ na 45 ‰), středoškolačů (ze 4 ‰ na 19 ‰) a vysokoškolačů (z 0 ‰ na 3 ‰).

Již tyto údaje vedou nás ke zjištění, že venkovská lokalita ztrácí dnes „zemědělský“ charakter, stává se pro většinu obyvatel spíše místem bydlení než místem výkonu profese, místem obživy. V Průšánkách např. pracuje mimo obec více než 60 ‰ ekonomicky činných obyvatel. Navíc by se dalo říci, že sociální profil soudobé vesnice určují spíše dělníci a zaměstnanci než zemědělci. V Průšánkách představují dělníci a zaměstnanci 75 ‰ všech ekonomicky činných obyvatel (z toho je 46 ‰ dělníků a 29 ‰ zaměstnanců), při čemž zaměstnanců (většinou dojíždějících do práce mimo obec, zejména do Hodonína a Břeclavi) začíná být více než zemědělských dělníků (29 ‰ zaměstnanců oproti 25 ‰ zemědělských dělníků). Z hlediska sociální struktury ekonomicky činného obyvatelstva se tak z venkovských, dříve převážně „zemědělských“ lokalit stávají lokality dělnicko-zaměstnancké. V rodinném životě se to projevuje např. oslabením úlohy tradiční zemědělské homogamie (případu, kdy oba partneři pracují v zemědělství a v místě bydliště), posílením profesní homogamie u průmyslových dělníků a zaměstnanců (zároveň se však u těchto skupin zvyšuje podíl heterogamie pokud jde o místo výkonu profese).

Nadále ovšem působí faktory, uchováující některé „zemědělské“ rysy venkovské lokality. Týká se to především obcí se sídlem JZD či ČSSS: zemědělský podnik je tu nadále klíčovým výrobním podnikem v místě a u jeho zaměstnanců nadále trvá jednota bydliště a pracoviště. Nezanedbatelný vliv má dosud ta skutečnost, že značnou část celku obyvatel nad 15 let tvoří osoby mimo ekonomickou aktivitu (v Průšánkách — 40 ‰) a tyto osoby ve své většině byly spjaty se zemědělstvím (zpravidla starší ženy). Určité prvky „zemědělského“ způsobu života udržují se — v úzkém sepětí s tradicí a zejména s převládajícím typem bydlení — nadále také u průmyslových dělníků a u zaměstnanců: domácí hospodářství a bydlení v rodinném domku spoluurčuje náplň volného času v pracovním dni i o víkendů, strukturu rodinných výdajů, trvání vícegeneračních rodin atd. Tím se např. dodnes liší venkovský průmyslový dělník i zaměstnanec ve městě.

Na průzkumu venkovské lokality ukazují se tak zajímavé proměny vesnice, specifčnosti průběhu homogenizace sociálních skupin, sblížení města s venkovem i vzniku nových forem způsobu života, nových kombinací mezi „rurálními“ a „urbánními“ znaky způsobu života.

Sociologické výzkumy venkovských lokalit pokračují: zaměřují se jednak na hlubší postžení sociálních změn socialistické vesnice a jejich variabilit z hlediska různých regionů (např. rozdílů mezi vesnicí ve vinařském kraji a v horské oblasti, mezi řadovou a střediskovou obcí, příp. z hlediska významné problematiky sociálních důsledků integrace zemědělských družstev): jednak na zařazení těchto poznatků do širších společenských souvislostí (postup od studia lokalit ke studiu proměn celokrajských a republikových).

Lze očekávat, že výsledky tohoto poznání mohou sloužit jak prohloubenému inter-

disciplinárnímu studiu specifik naší sociální a kulturní skutečnosti, tak i zpřesnění podkladů pro prognostiku a pro řízení globálních společenských procesů.

Pavel Pácl

POZNÁMKY K UŽITÍ SÉMANTICKÉHO DIFERENCIÁLU V SOCIOLOGICKÉM TERÉNNÍM VÝZKUMU

Sémantický diferenciál je technika používaná v oblasti psychologie a sociologie. Vychází z tradice psychologických testů, opírajících se o impulsivní, podvědomé reakce jedince na vnější podněty. V případě sémantického diferenciálu je takovým podnětem (stimulem) slovo. Technika měří míru asociace s předloženým slovním stimulem pomocí stupnic sestavených mezi dvojicemi polaritních hodnocení. Metodologové považují sémantický diferenciál za značně citlivou a validní techniku.

Toto sdělení předpokládá, že čtenář-sociolog je s principem sémantického diferenciálu seznámen. Chce sociology velmi stručně upozornit na některé limity při sběru dat pro sémantický diferenciál v terénu. Příručky, zabývající se technikami sociologického, resp. psychologického výzkumu, se většinou tímto aspektem sémantického diferenciálu vůbec nezabývají. Zaměřují se spíše na konstrukci škál a jejich vyhodnocování.

Techniku sémantického diferenciálu jsme použili ve výzkumu postojů obyvatel a rekreatantů ke krajině v oblasti Kameniček (severní část Českomoravské vrchoviny). Zvláštní pozornost jsme ve výzkumu věnovali vědomým i nevědomým složkám vztahu obyvatel k lučním porostům, které donedávna určovaly charakter krajiny v této části našeho státu. (Práce je součástí mezioborového úkolu Výzkum struktury, funkce a produktivity přirozeného travinného biomu a jeho krajinný význam, který řeší Botanický ústav ČSAV).

Při řešení otázky percepce luk obyvatelstvem jsme v sémantickém diferenciálu použili jako stimulů pojem „louka na Vysočině“ a pro komparaci pojem „lán obilí“. Aniž bychom se zde zabývali výsledky testu, uvádíme několik technických poznámek k průběhu vlastního terénního šetření:

— potvrdila se celkem známá skutečnost, že sémantický diferenciál nelze provádět formou rozhovoru. V okamžiku zjišťování je nutné, aby tazatel dal respondentovi záznamový arch přímo do ruky. Tam, kde respondent projevil ostych před „úředním dokumentem“ nebo jakousi pohodlnost a chtěl pokračovat v ústním rozhovoru, byly získány výsledky problematické hodnoty, většinou nevalidní;

— test sémantického diferenciálu nejsou schopny vyplňovat osoby s nejnižším stupněm vzdělání, konkrétně řečeno, většinou osoby, které mají nižší vzdělání než základní s vyučením;

— omezení při sběru dat je obsaženo také ve věkové struktuře dotázaných. Osoby vyšších věkových skupin výrazně častěji nedokáží pochopit princip dotazu u sémantického diferenciálu. Rolí zde pochopitelně hraje i vzdělanostní složení této kategorie obyvatelstva;

— vzhledem k tomu, že stanovení vzdělanostní a zvláště věkové hranice pro vyplňování testu není spolehlivě a přesně možné, je lépe, když tazatel s respondentem k vyplňování testu přistoupí (s výjimkou osob, u nichž může se značnou mírou jistoty neúspěch předem odhadnout) a reakce dotázaného vyzkouší na prvních dvou třech dvojicích testu s vědomím, že sémantický diferenciál nemusí zkoumaná osoba vyplnit. Obsírně vysvětlování a přesvědčování respondenta o snadnosti předkládaného